

Дробязко Наталія

заступник завідувача відділом «Палац гетьмана Кирила Розумовського»,
Національний заповідник «Гетьманська столиця», Україна

ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ З ПРАВИТЕЛЯМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Анотація. Стаття розкриває співпрацю українських гетьманів Івана Мазепи та Пилипа Орлика з правителями європейських держав. Зокрема, досліджуються міжнародні справи та зазначаються шляхи, які пов'язували відомих керманічів проти спільного віковичного ворога – московської держави. Характеризуються загальні інтереси, події, дипломатична співпраця та родинні відносини.

Ключові слова: Іван Мазепа, Пилип Орлик, Григорій Орлик, Станіслав Лещинський, Карл XII, Людовік XV, Гетьманщина, Річ Посполита, Швеція, Франція.

Історія українського, польського та шведського народу має приклади щирої дружби, взаємодопомоги та співпраці. Нині у час, коли українці захищають свою землю, свій суверенітет і волю від віковичного ворога московита, ми відчуваємо підтримку європейських держав, так як і в XVIII ст. Ми вкотре переконуємося, що і 300 років тому українці знаходили спільну дипломатичну мову з європейськими державами.

У статті розглянемо історичні події, які об'єднали відомих керманічів: українських гетьманів Івана Мазепу і Пилипа Орлика (1672 – 1742 рр.), короля Речі Посполитої Станіслава Лещинського (1677 – 1766 рр.) та короля Швеції Карла XII (1682 – 1718 рр.). Вони жили в одну епоху, були представниками шляхетських родин, представляли інтереси своїх держав на європейській арені і об'єдналися у міцну коаліцію проти спільного ворога, московита.

Гетьманщина – козацька держава, де століттями живе сильна і смілива козацька нація, яка виборює свою незалежність. Батурин 53 роки був резиденцією гетьманів і відіграв значну роль в історії Гетьманщини. Це місто, яке сформувало відомих українських гетьманів, борців за вільну і незалежну державу. В свою чергу Річ Посполита – монархічна конфедерація Польського

королівства і Великого князівства Литовського з столицею у Варшаві. А королівська Швеція зі столицею у Стокгольмі, являла собою імперію, яка була однією з найбільших держав світу того часу.

У 1700 р. в союзі з Річ Посполитою і Данією московське царство починає війну зі Швецією, яка дістала назву – Велика Північна війна (1700 – 1721 рр.). Гетьманщина змушена була брати участь у цій війні. Козаки воювали проти шведів поза межами Гетьманщини і зазнавали значних втрат. Страшним тягарем стало будівництво фортець, утримання московського війська, збір податків, сума яких у зв'язку з війною значно зросла. З часом воєнні дії перемістились на територію Речі Посполитої. Скликаний 12 липня 1704 р. сейм позбавив Августа II корони, натомість, за підтримки Карла XII, королем обрали Станіслава Лещинського. Польська шляхта розділилася на дві частини, одна підтримувала Августа II, тобто наміри московського царя Петра I, а друга частина – Станіслава Лещинського, аналогічно шведського короля Карла XII.

З цього часу Станіслав Лещинський почав вести таємні переговори з гетьманом Іваном Мазепою та Пилипом Орликом про об'єднання держав на умовах Гадяцького договору (1658 р.) та обговорювати спільну боротьбу проти московського царства. Підтвердження знаходимо у листі Пилипа Орлика до Стефана Яворського: «в 1705 р., коли Мазепа обозом під Замостям стояв, підісланий був до нього таємно від Станіслава Лещинського з Варшави з таємними чудовими пропозиціями Франциск Войський...» [1, с. 346].

Проводячи паралелі між гетьманською добою і сучасною Україною, слід зазначити, що в період Гетьманщини українці так само ревно відстоювали своє право на незалежну державу, як і сьогодні. У 1708 р. шведські війська вступили на територію Гетьманщини. Гетьман Іван Мазепа зробив вирішальний крок, пішов на переговори до Карла XII. І сьогодні уряд України веде перемовини зі Швецією та отримує допомогу. У листопаді 1708 р. московити спалили, знищили, зрівняли з землею, вбивши все місцеве населення гетьманського Батурина. Як стверджує історик Сергій Павленко: «Люди в ньому [Батурині] колишні вирубані, церкви зруйновані, будинки розграбовані і спалені» [2, 69]. Причиною такої нелюдської розправи було

прагнення гетьмана Івана Мазепи звільнитися з-під російського ярма. Мазепин Батурин став на європейський шлях і приніс себе в жертву московським загарбникам. Нелюдські події отримали в історії назву «Батуринська трагедія» і саме тоді Європа здригнулась від звірств московитів у Батурині, як сьогодні від Бучі, Ірпеня, Маріуполя...

Після Полтавської битви 1709 р. всі мазепинці були змушені емігрувати постійно уникаючи переслідувань російських агентів. Як і сьогодні українцям дали прихисток за кордоном. Спочатку вони зупинилися в Бендерах (сучасна Молдова). З часом до них приєднався і Станіслав Лещинський, так як він був скинутий з престолу після того, як шведська армія втратила вплив в Речі Посполитій.

На козацькій раді у Бендерах 16 квітня 1710 р. Пилипа Орлика обрали гетьманом в еміграції. Його обрання ствердили Карл XII і Станіслав Лещинський. Пилип Орлик гідно продовжив політичні справи свого попередника Івана Мазепи. Насамперед втілював в життя ідеї правової держави, які лягли в основу «Договорів і Постановлень прав і вольностей Війська Запорозького» всім відомої Конституції Пилипа Орлика 1710 р. Латинськомовний оригінал якої зберігається в Кабінеті раритетів єпархіальної бібліотеки міста Лінчопінг (Швеція).

Родини Пилипа Орлика і Станіслава Лещинського потоваришували. Валентина Соболев, професор кафедри україністики Варшавського університету, яка займається перекладом «Діаріуша» Пилипа Орлика підтверджує їх дружбу: «контакти Пилипа Орлика зі Станіславом Лещинським були дуже близькі» [3, с. 189]. Дружини стали справжньою опорою і підтримкою для чоловіків, взявши на себе всю відповідальність за виховання дітей. Станіслав Лещинський та Катерина Опалінська мали двох доньок Анну (1699 – 1717 рр.) та Марію (1703 – 1768 рр.). А подружжя Пилипа та Ганни Орликів мали восьмеро дітей: Анастасія (1699 – 1728 рр.), Григорій (1702 – 1759 рр.), Михайло (1704 – 1723 рр.), Варвара (1707 - ? рр.), Яків (1711 – 1721 рр.), Марта (1713 - ? рр.), Марина (1715 – 1757 рр.) та Катерина (1718 – 1719 рр.). Відомо, що в Бендерах у родині народились двоє дітей: син Яків та

донька Марта, а хрещеними батьками їм стали Карл XII та Станіслав Лещинський [4, с. 6].

Перебуваючи в еміграції Пилип Орлик продовжував боротьбу за визволення України з під московського гніту. Він ніколи не припиняв пошуки підтримки у європейських державах, використовуючи кожен шанс. Він збирав людські й матеріальні сили, переосмислював причини поразки. У 1711 р. заручившись підтримкою шведського короля, турків і татар Пилип Орлик організовував похід на Правобережну Україну проти московського війська. За сприяння Станіслава Лещинського його підтримали польські сили під командуванням Юзефа Потоцького. На жаль похід видався не вдалим.

На запрошення Карла XII Станіслав Лещинський, а з часом і Пилип Орлик зі своїми родинами переїзять до Швеції. Спочатку оселилися в Крістіанстаді. А далі їх шляхи розійшлися, родина Лещинських переїздить в шведську провінцію Цвайбрюккен, а після смерті Карла XII переселяються у Францію в м. Ельзас.

Родина Орликів переїздить до Кракова, де знаходять свого далекого родича барона Орлика. Заради безпеки родина гетьмана змушена була роз'їхатися. Голова сім'ї з сином Михайлом їде в Османську імперію, в м. Салоніки (сучасна Греція), де Михайло помирає у 1722 р. під час епідемії чуми. Ганна Орлик з доньками Мартою, Мариною та сином Яковом перебували в монастирях на території Речі Посполитої, де саме встановити не вдалося. З часом доньки вийшли заміж. У праці Валентини Собоць «Помножені часом світи» зазначено про смерть сина Якова: «на нестерпний і безкінечний життя мого жаль помер у Вроцлаві в костелі отців єзуїтів 1721 року 4 травня і там же в костелі святого Якуба, на передмісті, похований» [4, с. 6].

Старший син Григорій пішов на військову службу до саксонського короля Августа II, з часом перебував на службі в Речі Посполитій. У 1730 р. переходить на дипломатичну службу до французького короля Людовіка XV [5, с. 76].

Донька Станіслава Лещинського, Марія, у 1725 р. виходить заміж за

короля Франції Людовіка XV. Пилип Орлик привітав Станіслава Лещинського з нагоди шлюбу. Історикиня, завідувачка кафедри українських студій в Інституті Східних мов і цивілізацій в Парижі Ірина Дмитришин зазначає: «в 1726 р., Станіслав написав Орлику до Салонік, подякував за привітання та запропонував підняти повстання в Україні, очевидно у спільних інтересах» [5, с. 55]. У відповідь Пилип Орлик запевняв Станіслава Лещинського, що «Україна готова піднятися проти російського гніту» [5, с. 57]. У статті Валентини Соболев «Українська дипломатія в подорожньому щоденнику Пилипа Орлика» знаходимо підтвердження їх активного листування від 1727 по 1730 рр. щодо антиросійського спрямування [3, с. 189].

Саме в цей час для Григорія Орлика починається період життя завдовжки в 30 років тісно пов'язаний з Францією та присвячений захисту інтересів українських та польських питань у всіх можливих конфігураціях, які представлятимуться йому на європейській арені. Григорій Орлик про цей період зазначав так: «знаючи зв'язки інтересів мого батька з інтересами Короля Польщі, та знаючи міць нашої прив'язаності до інтересів цього Короля, запропонував мені після Гродненського Сейму 1729 р. взяти на себе місію повідомити Його Польську Величність про настрої частини польської нації на користь його інтересів» [5, с. 80].

Перебуваючи на дипломатичній службі у Людовіка XV Григорій Орлик зміг сформулювати розуміння української ситуації королем і тому отримував монархічну підтримку та фінансову допомогу. З Станіславом Лещинським Григорій Орлик обговорював нагальні україно-польські питання, разом складала проекти на майбутнє. Часто Григорій спілкувався і з королевою Марією Лещинською, передавав листи від батька. В одному з меморандумів до французького королівського двору на підтримку українського питання Станіслав Лещинський наголошував: «Без свободи козацької нації не буде спокою на сході Європи!» Як бачимо ці слова й сьогодні є актуальними.

1733 р. для Григорія Орлика став надзвичайно відповідальним. Він отримав секретну місію – забезпечити таємний переїзд Станіслава Лещинського з Франції через Німеччину до Польщі і зайняти королівський

престол. Шлях подорожі був об'єктом довгих дебатів та численних змін. В умовах повної секретності, з перевдяганням та макіяжем, зміною карет та маршруту, експедиція розпочалася 22 серпня та успішно завершилась 8 вересня. Отож, 1600 км за 17 днів і Станіслава Лещинського було вдруге проголошено королем Польщі та Великим князем Литовським. Проте у 1734 р. під тиском російської імперії, Австрії та Саксонії змушений був зректися престолу. А у 1738 р. за умовами Віденського миру він і зовсім був змушений відмовитися від претензій на королівський престол на користь Августа III. Станіслав Лещинський повертається до Франції, від Людовіка XV дістає у володіння герцогство Лотарингію та герцогство Бар. З дружиною мешкав у люневільському замку [5, с. 391].

Пилип Орлик у березні 1734 р. отримав дозвіл покинути Салоніки, щоб з'єднатися зі своїм військом. Удар прийшов звідки його не чекали: козаки, після 15-річного перебування під протекцією кримського хана, під систематичним впливом перейшли під захист російської цариці. У той самий момент коли Пилип Орлик повинен був приєднатися до них. Спроби повернути козаків виявилися марними. Пилип Орлик поселився у молдавського господаря Константина Маврокордату в Яссах, де й помер 26 травня 1742 р. [6, с. 147].

Григорій Орлик і далі продовжував діяти в ім'я батька. У його численних депешах цього періоду незмінно представлені українські питання, як основний елемент який додається до всіх можливих конфігурацій. Це був спосіб говорити про козацьку націю, вписуючи її в перспективу інтересів Франції, взиваючи до справедливості та обов'язку захищати її.

Станіслав Лещинський не полишав дружніх зв'язків з Григорієм Орликом. Завдяки його допомозі український гетьманич зміг зібрати велику кількість документів про походження своєї родини і засвідчити про її належність до гербу «Новина». Відомо, що польська гілка Орликів з часом прийняла до родового імені ще назву «de Laziska» представники якої мешкали у Кракові. Григорій Орлик прийняв саме цей варіант і представлявся як Орлик де Лязіска. Посвідка про шляхетське походження родини Орликів,

генеалогічне дерево до сьогодні зберігаються в приватному архіві замку Дентевіль (Франція).

Іван Мазепа, Пилип і Григорій Орлики, Станіслав Лещинський, Карл XII... Кожен з них був обличчям своєї епохи і своєї країни. Вони об'єднались у XVIII ст. для подолання спільного ворога, московитів. Принесли у жертву своє життя та родинний затишок, постійно борючись за волю і незалежність свого народу. Коли відкрито, а коли завуальовано говорили у Європі про російську імперію, як віковичного ворога та загарбника. Вічний спочинок знайшли на чужині.

Сьогодні у важкий час протистояння російській агресії, Україна захищає не лише свій суверенітет, а й цивілізаційні цінності, свободу та демократію Європи та світу. Діяльність кожного з цих відомих постатей має стати цінним прикладом для нас.

Список джерел:

1. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. / Упорядник Сергій Павленко. – К. «Києво-Могилянська академія», 2008. – Док. № 386. – С. 346
2. Павленко С. Загибель Батурина 2 листопада 1708 року. Розділ IV. Переговори. – К.: «Українська видавнича спілка», 2007. - 268 с.
3. Соболев В. Українська дипломатія в подорожньому щоденнику Пилипа Орлика. // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії: 36. наук. пр. — К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2007. – Вип. 7. – С. 186 - 192.
4. Соболев В. Помножені часом світи (факсиміле діаріуша Пилипа Орлика за 1724 рік та копія анонімних польських палеографів: порівняльний аналіз) // Історія, 2009. – № 8(99). – С. 3 - 11.
5. Дмитришин І. Григорій Орлик, або Козацька нація у французькій дипломатії. – К. Темпора, 2019. – 496 с.
6. Рендюк Т. Пилип Орлик: молдовські та румунські шляхи. – Чернівці «Букрек», 2013. – 238 с.